

SÄKRARE ARBETE MED LÖSGÅENDE DJUR

*Peter Lundqvist
Catharina Alwall Svennefelt
Stefan Pinzke
Åsa-Lina Olsson*

Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi (AEM), SLU Alnarp

Slutrapport 080718

Sammanfattning

Arbets-skador med djur, speciellt större djur t ex nötkreatur, grisar och hästar har varit ett påtagligt arbetsmiljöproblem för dem som på olika sätt hanterar djur i sitt yrke. Syftet med föreliggande projekt har varit att ta fram fakta och praktiska råd gällande arbete med stora djur – på gårdsnivå, vid transport och under hantering på slakteri för nötkreatur, grisar samt hästar. En förstudie genomfördes gällande säker hantering av lösgående nötkreatur, följt av en större studie som berörde hela kedjan gård till slakt för nötkreatur. En tredje studie innehöll en enkät riktad till företag med intensiv djurproduktion djurtransportörer samt stallpersonal på slakterier. Inom projektet har arbete med ny föreskrift om arbete med djur ingått, utveckling av utbildningsinsatser kring djurhantering, handbok om djurhantering samt olika satsningar för fördjupad forskning kring djurhantering. Dessutom kommer resultaten att användas i den nationella satsningen mot olycksfall inom lantbruket.

Inledning

Arbets-skador med djur, speciellt större djur såsom nötkreatur, grisar och hästar har alltid varit ett påtagligt arbetsmiljöproblem för dem som på olika sätt hanterar djur i sitt yrke. Skador med djur på fritiden, t ex hästar har ökat i takt med det stigande intresset. Det är många kategorier människor som arbetar med djur, förutom nämnda kategorier gäller det veterinärer, djurtransportörer, husdjurstekniker, klövverkare, personal på djursjukhus m fl. Enligt Arbetsmiljöverket är det totalt mellan 100 000 till 150 000 personer som arbetar med djur.

I Sverige har studier kring olycksrisker vid djurhantering bl a studerats vid SLU i Alnarp. Vissa studier använde t ex tillbuds metodik vid studier av olycksrisker inom mjölk- och grisproduktion. Informationsmaterial kring säker djurhantering har tidigare utarbetats av bl a Lantbrukets arbetsmiljökommitté och Arbetarskyddsfonden. Djurtransportörerna är en speciellt utsatt yrkeskategori som dagligen exponeras för påtagliga olycksrisker vid pålastning av djur ute på gårdar och avlastning vid t ex slakterier. Många påtalar hur viktigt det är att ha kunskaper om djurens beteende; att faktorer som djurs rädsla, handjurets dominant aggressioner, modersinstinkters aggressioner hos djur och att brister i utrustning & byggnadsutformning kan bidra till uppkomsten av olycksfall. Kommunalarbetareförbundet påtalade i en skrivelse till Arbetsmiljöverket behovet av föreskrifter om arbete med djur. Arbetsmiljöverket tog därefter kontakt med arbetsgivarorganisationer vilka också ställde sig

positiva till detta initiativ. En förstudie inleddes, vilket resulterat i ett nu förestående föreskrift gällande "Arbete med djur". Denna föreskrift kommer i princip att omfatta allt arbete med alla djurslag.

Syftet med föreliggande projekt har varit att ta fram fakta och praktiska råd gällande arbete med stora djur inom lantbruket – på gårdsnivå: nötkreatur (mjölk- och köttproduktion), hästar samt grisar. Vidare skall djurtransportörernas arbete från gård till leverans samt olycksfallsriskerna för slakteriernas stallpersonal belysas på motsvarande sätt. Resultaten skall kunna användas för att öka kunskapsnivån bland dem som arbetar med djur, i djurrelaterade utbildningar på olika nivåer samt tjäna som underlag för fortsatt forskning och utveckling inom området. Speciell hänsyn skall tas till de frågeställningar som behandlas i den kommande föreskriften från Arbetsmiljöverket gällande "Arbete med djur" – så att föreskriftens intentioner kan uppfyllas på den enskilda gården, vid djurtransporter samt vid djurhantering på slakterier. Målsättningen är att skapa säkrare och mera attraktiva arbetsförhållanden vid arbete med djur och därmed minska antalet arbetsolycksfall och arbetssjukdomar.

Genomförande

1. Förstudie

En förstudie genomfördes "Säker hantering av lösgående nötkreatur", ett examensarbete av Mattias Wistrand, där 19 gårdar med köttdjursproduktion besöktes.

Resultaten visade att det förekommer arbetsmoment med farliga incidenter, t ex vid provtagning och dräktighetsundersökningar, märkning av kalvar då nykalvade kor ofta är aggressiva samt olika former av djurförflyttningar.

Studien innehöll många synpunkter & erfarenheter och förslag från djurskötare gällande bra och dåliga säkerhetslösningar, t ex kopplat till olika arbetsmoment, utformningen av boxväggar, drivgångar, möjligheten att komma i och ur boxar osv.

Förstudiens resultat finns tillgängliga på projektets hemsida:

<http://www.jbt.slu.se/nmaoh/djurhantering/>

2. Säkrare arbete med lösgående nötkreatur

Syftet med denna delstudie, där är att ta fram underlag för fakta och praktiska råd gällande säkert arbete med nötkreatur genom hela hanteringskedjan. Det innefattade arbetet hos den enskilda producenten på gården. Djurtransportörernas arbete från gård till leverans samt olycksfallsriskerna för stallpersonalen på slakterierna. Studien blev generell för nötkreatur och innefattade såväl mjölkproduktionen som köttproduktionen. För att ha ett framåtriktat perspektiv begränsade gårdsstudierna till lösgående system där djuren gick i grupp.

Arbetet innefattade dels en studie av den litteratur som berör området samt en fältstudie, där 4 nötköttproducenter, 4 mjölkproducenter, 3 transportörer och stallpersonal från 3 slakterier varit delaktiga.

Under fältstudien stod det klart att märkning av kalvar och förflyttningar av djur var de farligaste momenten hos producenterna. Hos transportörerna ansågs lastningen på gården vara det mest riskabla momentet och stallpersonalen på slakterierna ansåg avlastningsarbetet från djurtransportbilen var riskabelt liksom förflyttning av djur inom slakteriet. De incidenterna som förekommit hos de intervjuade var främst knäskador och brutna revben till följd av spark- och klämskador. Under studien kom det också fram att de intervjuade hade mera kunskap inom djurmiljöområdet än inom arbetsmiljöområdet. För att en optimal säkerhet ska kunna uppnås krävs dock att de som arbetar med djur har goda kunskaper inom båda områdena. För att bidra till ett ökat kunnande om arbete med djur har slutliga råd och rekommendationer tagits fram baserade på litteraturstudien och fältstudien. De mer övergripande rekommendationerna lyfts här fram:

- Beakta alltid djurens starka instinkter.
- Risken för olycksfall kan minska om människa och djur har en positiv relation till varandra.
- Ett nytänkande där djurens naturliga beteende får utgöra grunden för djurhållningen skulle kunna ge säkrare förhållanden i samband med hanteringen av djur.
- Kunskap kan rädda liv.

Studiens resultat finns tillgängliga på projektets hemsida:

<http://www.jbt.slu.se/nmaoh/djurhantering/>

3. Enkät till företag med intensiv djurproduktion, djurtransportörer samt stallpersonal på slakterier

En postenkät riktad till företag med intensiv djurproduktion genomfördes med djurslagsrelaterade frågor gällande inhysningssystem, byggnadsstandard inkl halkproblematik, förekomst av säkerhetsdetaljer såsom ”man gates”, förekomst och utformning av utrustning för djurhantering, personlig skyddsutrustning, arbetsrutiner och tillämpning av föreskriften ”Systematiskt arbetsmiljöarbete” eller LRF’s ”Miljöhusensyn”. Vidare fanns frågor kring riskbedömning och risktagande, upplevda tillbud & olycksfall, åtgärdsinsatser, kunskaper, kompetensutveckling, utbildning och behov av kunskaper och tekniska lösningar. Avsikten var att genom enkäten nå ett representativt urval av lantbruksföretag över hela landet med intensiv djurproduktion med mjölkproduktion, nötköttproduktion, grisproduktion samt verksamheter med hästar.

Motsvarande enkät (med anpassade frågeställningar) skickades till djurtransportörer samt stallpersonal på slakterier för att få deras upplevelser och synpunkter på arbete med djur inom lantbruket. Avsikten var att genom enkäten nå ett representativt urval av anställda och uppdragstagare som arbetar på företag med djurhantering.

Resultaten visade vissa genomgående resultat som behöver beaktas i det fortsatta arbetet med att skapa säkrare djurhantering:

Företag med djurproduktion

- Brister i hjälpmedel, utrustning och inredningsdetaljer
- Dålig kunskap och liten tillämpning av ”systematiskt arbetsmiljöarbete”, betydligt fler kände till och/eller tillämpade konceptet ”Miljöhusesyneren”
- Bristande kunskaper & erfarenheter ansågs vara viktiga orsaker till olycksfall
- Önskemål om bättre utbildningar, bl a på naturbruksgymnasier, utveckling av bättre inhysningssystem, fler artiklar i fackpress
- Förslag på bättre avelsarbete och utslaktning av djur med störda beteenden
- Samarbete och kunskapsutbyte med kollegor föreslogs

Djurtransportörer

- Brister i hjälpmedel, utrustning och inredningsdetaljer
- Dålig kunskap och liten tillämpning av ”systematiskt arbetsmiljöarbete”
- Bristande kunskaper & erfarenheter ansågs vara viktiga orsaker till olycksfall
- Önskemål om bättre utbildningar, utveckling av bättre hanteringssystem
- Samarbete och kunskapsutbyte med kollegor föreslogs

Stallpersonal på slakterier

- Brister i hjälpmedel, utrustning och inredningsdetaljer
- Dålig kunskap och liten tillämpning av ”systematiskt arbetsmiljöarbete”
- Bristande kunskaper & erfarenheter ansågs vara viktiga orsaker till olycksfall
- Önskemål om bättre utbildningar, bl a på naturbruksgymnasier, utveckling av bättre inhysningssystem, fler artiklar i fackpress
- Samarbete och kunskapsutbyte med kollegor föreslogs

Studiens resultat finns tillgängliga på projektets hemsida:

<http://www.jbt.slu.se/nmaoh/djurhantering/>

Kommunikations- och kunskapsförmedling samt fortsatt verksamhet

Arbetet inom denna del av projektet har varit minst lika viktigt som ovanstående delar. Vi har sett det som ytterst viktigt att få igång och driva frågor gällande arbetsmiljön vid djurhantering på ett mer aktivt sätt än vid gängse projektverksamhet.

Arbetsmiljöföreskrift om arbete med djur

Parallellt med föreliggande projekt har Arbetsmiljöverket bedrivit ett utvecklingsarbete av en ny föreskrift gällande "Arbete med djur". Föreskriften är i princip färdig och beslut kommer att tas under 2008 och väntas träda i kraft 2009.

Projektets forskare har varit involverade i föreskriftsarbetet som externa experter och vi ser föreskriften som ett bra stöd för att minimera skador och ohälsa vid arbete med djur. Nedanstående initiativ kring utbildning och handbok bygger också på att föreskriften kommer som en viktig pusselbit i det skadeförebyggande arbetet.

Föreskriften i remissversion finns tillgänglig på Internet, där även referenser till föreliggande projektarbete ingår: http://www.av.se/dokument/afs/exremisser/exremiss_arbete_m_djur.pdf

Utveckling av utbildningsinsatser kring djurhantering på högskolenivå

Höstterminen 2008 är det tredje året som kursen "Arbetsvetenskap: Arbete med djur - Säkerhet, ergonomi och ledarskap, 10hp" ges vid SLU Alnarp i samarbete med naturbruksgymnasiet i Skurup. Antalet studerande på utbildningen är 25-30 personer, varav ca hälften kommer från Lantmästarprogrammet vid SLU Alnarp och ca hälften har varit studenter från KY-programmet i Naturbruk. Alla studenter har praktisk erfarenhet från arbete med djur och har målsättningen att i framtiden arbeta inom djurproduktion som företagare eller anställda.

Inom kursen får studenterna bl a utarbeta ett handlingsprogram kring arbete kring djur med fokus på säkerhet, ergonomi samt ledarskap för en gård med djurproduktion. Studenterna väljer själva vilken typ av djurproduktion / djurhållning som man vill göra fördjupade studier kring. Examinationen av kursen sker ute i stallmiljö där studenterna gör en analys av ett intressant stall – inledande år gjordes denna analys / examination i ett "Sverigestall" i nordöstra Skåne.

Kursen har utvecklats inom ramen för projektet och med koppling till den nya föreskrift som Arbetsmiljöverket utarbetat gällande "Arbete med djur".

Syftet med kursen är att den studerande ska få kännedom om och självständigt kunna analysera och bedöma arbetsmiljön inom arbeten med djurhållning och djurproduktion. Studenten skall efter genomgången kurs kunna:

- beskriva och förklara viktiga aspekter på säkerhet, ergonomi och ledarskap inom arbeten med djur
- kunna bedöma och föreslå förändringar för att förbättra arbetsmiljön på arbetsplatser med djurproduktion och djurhållning.

Kursen är uppbyggd kring fyra olika teman:

1. Säkert arbete med djur, 2. Ergonomi vid djurhantering och djurhållning, 3. Ledarskap i verksamheter med djur samt 4. Utveckling av arbetsmiljön på arbetsplatser med djur och djurhållning

Kursens tyngdpunkt är riktad mot de djurslag och den djurhållning som idag är den dominerande inom lantbruket (t ex nötkreatur, grisar, hästar och fjäderfä). Andra djurslag kommer att beaktas i den mån det finns intresse och efterfrågan bland kursdeltagarna. Föreläsnings- och praktiska övningsmoment förläggs till olika stallmiljöer. Djurskydds- och djuromsorgsaspekter beaktas och integreras i kursens upplägg och genomförande. Kursen inleds med ett teoriavsnitt gällande grundläggande arbetsvetenskap som bas för kursens tillämpning riktad mot arbete med djur.

Kursbeskrivning och fullständig kursplan:

http://utbildning.slu.se/vara_utbildningar/Kurser/?_url=http://www.slu.se/&id=334&anmkod=10209.0809

Handbok om djurhantering med arbetsmiljö- och djuromsorgsperspektiv

Under arbetet med föreliggande projekt framkom många synpunkter på hur svårt det var för dem som arbetar med djur (både arbetsgivare & arbetstagare) att hålla reda på de olika regler som gäller för djurhantering. Det faktum att det finns regler som gäller djurskydd men också de som gäller arbetsmiljö och att de inte alltid stämmer överens – och de är inte alltid lätta att förstå och tillämpa i praktiskt arbete. Dessutom finns de inte samlade på en plats, vare sig skriftligt eller på någon hemsida. Slutligen konstaterades att det finns en hel del material, svenskt och internationellt kring råd vid hantering av djur, men inget samlat.

Vi beslutade då att söka speciella medel för att utveckla en handbok om djurhantering med arbetsmiljö- och djuromsorgsperspektiv och vi beviljades medel från dels SLO-fonden vid KSLA och dels från Lantbrukets arbetsmiljökommitté (LAMK).

Syftet med bokprojektet är att utarbeta en handbok, där såväl arbetsmiljö- som djuromsorgskrav finns beaktade och sammanställda med praktiska råd för praktiskt arbete med djurhantering.

Målet är att utarbeta ett väl genomarbetat manuskript till en bok djurhantering som kan användas som handbok av djurskötare, djurtransportörer, djurägare och som lärobok för ungdomar och äldre på djurinriktade utbildningar inom gymnasieskolan, högskolan och i andra utbildningsformer. Boken kan också användas som underlag till studiecirkel eller egenstudier. Det övergripande målet är att öka kunskapsnivån bland yrkesverksamma som arbetar med djur så att arbetsskador minimeras och djuromsorgen fortsätter att utvecklas på ett positivt sätt.

Bokprojektet har precis påbörjats och kommer till stor del att bygga på de resultat som framtagits inom föreliggande SLF-projekt (vilket tydligt kommer att framgå). Innehållet ska även bygga på andra kompetenser inom forskning, myndigheter, skolor och privata verksamheter, vilket kommer att avspeglas i ett antal olika kapitel med olika författare. Målsättningen är att boken ska publiceras under slutet av 2009.

Årets arbetsmiljöprodukt på Elmia Lantbruk

Forskare från föreliggande projekt ingår i juryn för Årets nyhet och Årets arbetsmiljöprodukt på Elmia utställningen i Jönköping. En viktig förutsättning för förbättrade arbetsmiljöförhållanden är att det utvecklas teknisk utrustning och hjälpmedel som underlättar det dagliga arbetet i lantbruket.

”Cattle Crate Mobil”, är en hydrauliskt manövrerad infångare och behandlingsbox inredd med både förlossningshjälpmedel och utfällbar kalvbox med våg. Den fick utmärkelsen årets nyhet och även årets arbetsmiljöprodukt på Elmia lantbruk 2006. Fördelarna är många; säkrare fixering av djuren i bur, säkrare för personal vid hantering av djur, närkontakt med djur minimeras, infångning av djur sker från förarplatsen. Kofångaren kan även användas stationärt och har transportdrag både för bil/traktor.

Medverkan i JTI-projektet ”Färre arbetsskador i lantbruksföretag”

Forskare från projektet deltog även i referensgruppen till det SLF-finansierade projektet ”Färre arbetsskador i lantbruksföretag” som drivits av JTI. Medverkan innebar även aktivt deltagande i en workshopen "Olyckor med nötkreatur - varför sker de och hur kan vi minska risken?" den 11 december 2007.

Satsning på fördjupad forskning kring djurhantering

Inom projektets ram har också insatser gjorts för att skapa underlag för bred, fördjupad och mera långsiktig forskning och kompetensuppbyggnad vad gäller arbetsmiljön vid djurhantering. Ett steg i denna riktning var att etablera fördjupat samarbete mellan JTI - Institutet för jordbruks- och miljöteknik och arbetsmiljöforskarna vid SLU Alnarp. Samarbetet har bl a resulterat i en gemensam doktorand med inriktning på jordbrukets arbetsmiljö, speciellt förebyggande av olycksfall inom djurproduktion (främst nötkreatur). Doktoranden blir anställd och antagen till forskarutbildningen vid SLU Alnarp (under 4 år), men får sin arbetsplats på JTI i Uppsala.

Denna satsning är en del i Områdets ”Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi” vid SLU Alnarp medvetna satsning på att stärka forskning och utbildning kring djurproduktionens arbetsmiljö- och ledarskapsfrågor

Nationella handlingsprogrammet mot olycksfall i lantbruket

Projektets resultat och involverade forskare deltar nu aktivt i det nationella programmet mot olycksfall i lantbruket som Regeringen beslutat om, dels med särskilda medel från Jordbruksverket samt medel från EU:s program för landsbygdsutveckling. SLU Alnarp driver detta arbete i nära samverkan med JTI och LRF och arbetet med djur och djurhantering tillhör ett av de prioriterade insatsområdena, där resultat och erfarenheter från föreliggande projekt får stor användning och tillämpning.

Internationella publiceringar

Lundqvist, P. & Alwall Svennefelt, C. 2007. Safe handling of large farm animals. In: Proceedings of the "2007 National Institute for Farm Safety's (NIFS) Annual Conference", June 24th-28th, 2007, Penticton, British Columbia.

Lundqvist, P. 2006. Working with farm animals - in between animal welfare legislation and working environment legislation. In: Proceedings of the 2006 National Institute for Farm Safety's (NIFS) Annual Conference, "Meeting Challenges Together," June 25-30, Sheboygan, Wisconsin.

Lundqvist, P. 2006. Working with farm animals - in between animal welfare legislation and working environment legislation Lodi, Italy. June 18-21, 2006. International Association of Agricultural Medicine and Rural Health (IAAMRH). Book of abstracts. Page 69.

Lundqvist, P. & Alwall Svennefelt, C 2005. Safe Handling of Animals in Sweden. NJF Report Vol. 1, No. 4, 2005 [No. 361] Transport and handling of animals - A Nordic challenge. Alnarp, Sweden, 21-22 november, 2005. Page 100.

Lundqvist, P. 2005. Safety in agricultural work. In: Report from the Eurobaltic seminar. A Safer Work Environment in Agriculture 26-28 May, 2005, Sötåsen, Töreboda. Nordregio.